

Pięćdziesiąt lat „Polskiej Bibliografii Literackiej”

Inicjatorem i autorem koncepcji bibliografii literackiej był prof. Stefan Vrtel-Wierczyński (1886-1963), historyk literatury polskiej i czeskiej, edytor, bibliograf, autor opublikowanych bibliografii literatury polskiej za lata 1905, 1919 i 1922. W roku 1948 przybył do Poznania, by ponownie objąć funkcję dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej (stanowisko to pełnił już wcześniej w latach 1927-1937, będąc równocześnie pracownikiem naukowym Uniwersytetu Poznańskiego). W listopadzie tegoż roku prof. Wierczyński zorganizował Pracownię Bibliografii Bieżącej w ramach struktur Instytutu Badań Literackich, był też jej kierownikiem do dnia swojej śmierci. Pracownię tworzyli studenci polonistyki oraz bibliotekarze-polonisci (większość z nich związała z nią całe swoje życie zawodowe). Po sześciu latach, w czasie których zespół młodych pracowników nie tylko zbierał materiał dokumentacyjny, ale także musiał opracować listę źródeł i metodę zapisu bibliograficznego, określić zakres bibliografii i zarysować jej układ wewnętrzny, w październiku 1954 roku nakładem wydawnictwa Ossolineum opublikowany został pierwszy tom „Polskiej Bibliografii Literackiej” (dalej – PBL), stając się tomem inicjującym wydawnictwo seryjne, ukazujące się w cyklach rocznych¹. W zamieszczonym „Słowie wstępnym” jej Twórca nie ukrywał zadowolenia:

„Oddając tom niniejszy do rąk czytelników, nie mogę nie wyrazić osobistej radości, że po wielu latach beznadziejnej

nieraz – zdawało się – walki o polską bibliografię literacką, po licznych »zrywach« i jeszcze liczniejszych zawodach, bibliografia ta, tak w badaniach naukowoliterackich potrzebna, dochodzi oto do skutku, przybiera kształt realny, staje się faktem”².

Zawarty w tym tomie materiał dokumentacyjny z roku 1948 podzielono na dwa główne działy – Teksty i Opracowania. W dziale pierwszym zostały wyodrębnione Literatura polska oraz Literatury obce. Identyczny podział zastosowano w dziale Opracowania. W części poświęconej literaturze polskiej wyodrębniono następujące grupy materiałów:

- 1) Historia literatury i krytyka literacka,
- 2) Teoria literatury i krytyki.
Językoznawstwo,
- 3) Nauki pomocnicze,
- 4) Teatr, film,
- 5) Organizacja nauki o literaturze.

W powyższym roczniku obok zapisów druków zwartych zamieszczono informacje bibliograficzne uzyskane w wyniku opracowania z autopsji 355 tytułów czasopism.

Przez kolejne lata PBL przechodziła ewolucję, ale to, co stanowi jej istotę, pozostawało i pozostaje niezmiennie, a mianowicie: rejestracja tekstów literackich (autorów polskich wydanych zarówno w języku polskim, jak i przełożonych na języki obce, autorów obcych przełożonych na język polski), inne formy istnienia literatury takie, jak: film, słuchowisko radiowe, widowisko telewizyjne; odnotowy-

wanie opracowań dotyczących zagadnień znajdujących się w obszarze zainteresowań bibliografii; sporządzanie z autopsji opisów bibliograficznych uwzględniających druki zwarte, materiały z czasopism polskich – krajowych i emigracyjnych oraz zagranicznych o profilu slawistycznym. Dokonany w tomie za rok 1968 podział bibliografii na cztery zasadnicze części jest stosowany do dziś:

- I. Teoria literatury,
- II. Literatura polska,
- III. Literatury obce,
- IV. Teatr, film, radio, telewizja.

W części I czytelnik znajdzie materiały dotyczące metodologii badań literackich, teorii procesu historycznoliterackiego, teorii dzieła literackiego, teorii krytyki literackiej, psychologii i socjologii literatury, zagadnień przekładu literackiego oraz związków literatury z innymi sztukami.

Kilka działów składa się na część II. Blok zapisów z zakresu historii literatury jest podzielony na okresy literackie, a literatury współczesnej – na podstawowe gatunki: dramat, krytykę, poezję, prozę. W sposób szczególnie wyodrębniają autorzy bibliografii życie literackie, dokonując prezentacji tworzących je zjawisk w sposób precyzyjny, nierzadko z elementami kroniki. Odbiorca ma możliwość m.in. poznać nazwiska laureatów konkursów, nagród i plebiscytów, uzyskać źródła wiadomości o związkach twórczych, imprezach literackich w poszczególnych ośrodkach, wreszcie o polskim życiu literackim poza granicami kraju. Informacje o pracach badawczych z zakresu literatury ludowej, regionalnej i popularnej oraz literatury dla dzieci i młodzieży, o pracach poświęconych motywom i tematom literackim oraz pamiętnikarstwu zawarte są w dziale Zagadnienia specjalne, gdzie można również znaleźć np. tytuły słowników pisarzy

i literackich prac bibliograficznych. Informacje o habilitacjach i nominacjach profesorskich w zakresie filologii polskiej i obcej, doktoratach honoris causa, nazwiska laureatów konkursów i nagród naukowych napotka czytelnik w dziale Organizacja nauki o literaturze. Tu również można zapoznać się z materiałami o stanie filologii polskiej w kraju i za granicą, filologiach obcych w Polsce, a także o działalności towarzystw naukowych w zakresie nauki o literaturze. Metodocy nauczania literatury polskiej i nauczyciele języka polskiego powinni być zainteresowani zawartością działu Dydaktyka literatury, gdzie oprócz materiałów o charakterze historycznym zgromadzono informacje o pracach z zakresu współczesnej metodyki nauczania tego przedmiotu; w końcowej części tego działu zamieszczone są zapisy dotyczące dydaktyki literatury w szkole wyższej. Adresy bibliograficzne utworów anonimowych, ludowych i ulotnych oraz wykaz antologii literackich odnajdzie czytelnik w ostatnim dziale tej części – Hasłach szczegółowych, wśród których są też hasła osobowe, stanowiące największą objętościowo część bibliografii. Z zapisów zawartych w tych hasłach można dowiedzieć się, co ostatnio wydał ulubiony pisarz (oczywiście, jeśli jest to pisarz współczesny), jak jego książki przyjmuje krytyka (także emigracyjna), w którym czasopiśmie ukazał się z nim wywiad. Hasła osobowe uporządkowane są alfabetycznie; w każdym wyodrębniona jest część podmiotowa i przedmiotowa.

W części III autorzy PBL prezentują recepcję literatur obcych Polsce. Zawarty tu materiał bibliograficzny jest podzielony na literatury poszczególnych narodów uporządkowane alfabetycznie, a struktura działu poświęconego danej literaturze jest podobna do struktury działu poświęconego literaturze polskiej. Na podstawie zawartych tu informacji baczny czytelnik zorientuje się, utwory jakiej

literatury czy którego pisarza obcego, cieszą się dużą popularnością wśród publiczności czytelniczej w Polsce.

Zagadnieniom związanym z przekazem literatury poprzez inne środki niż druk poświęcona jest część IV. Należy zaznaczyć, że duża ilość zawartych informacji nie jest potwierdzona żadnym przekazem drukowanym; pochodzą one m.in. z archiwum Telewizji Polskiej. Ostatnia część PBL dzieli się na cztery działy, co wynika z jej tytułu (Teatr, Film, Radio, Telewizja), poprzedzone blokiem wspólnych dla nich zapisów dotyczących nagród i odznaczeń, szkolnictwa teatralno-filmowego oraz hasłami osobowymi ludzi teatru zestawionymi w porządku alfabetycznym. Dział Teatr gromadzi materiały dotyczące zagadnień z zakresu teorii teatru (m.in. inscenizacji, reżyserii, scenografii, sztuki aktorskiej), nauki o teatrze (tu m.in. zapisy o dziejach scenicznych dramatu polskiego i obcego) i informacji o teatrze współczesnym. W tym dziale znajdziemy komplet informacji o przedstawieniach premierowych we wszystkich teatrach dramatycznych i lalkowych w Polsce, a także materiały o działalności teatrów amatorskich i polskich teatrów za granicą. Miłośnicy filmu polskiego w dziale Film obok informacji o pracach teoretycznych i historycznych z tej dziedziny znajdą pełną listę polskich filmów fabularnych i telewizyjnych zrealizowanych w danym roku. Działy Radio oraz Telewizja, oprócz materiałów teoretycznych, podają wykazy audycji i słuchowisk radiowych oraz widowisk telewizyjnych, powstałych na podstawie dzieł literatury polskiej i obcej.

W końcowych częściach każdego z wymienionych wyżej czterech działów odnotowane są informacje o obcych realizacjach – teatralnych, filmowych, radiowych czy telewizyjnych polskich utworów literackich.

Do zapisów wszystkich druków zwartych, a także spektakli teatralnych, filmów, audycji radiowych i widowisk telewizyjnych dołączono materiał krytyczny. Zapisy zdecydowanej większości książek, głównie o charakterze przedmiotowym, są wzbogacone o adnotacje zawierające pełen opis zawartości lub jej krótkie omówienie. Każdy rocznik zawiera indeksy osobowy i rzeczowy, mające podstawowe znaczenie dla uzyskania kompletnego materiału dotyczącego danego autora lub zagadnienia.

46. rocznik serii „Polska Bibliografia Literacka” wydany w r. 2001, zawierający materiały dokumentacyjne z roku 1989, z dwu powodów jest rocznikiem wyjątkowym. Do jego przygotowania m.in. opracowano z autopsji aż 1067 tytułów czasopism. Zmiana systemu politycznego i zaprzestanie działalności cenzury w Polsce zaowocowało raptownym wzrostem liczby wydawanych książek i erupcją nowych tytułów czasopism, z których duży odsetek, gdyby utrzymać dotychczasowe kryteria doboru źródeł czasopiśmienniczych, powinien być uwzględniony. To z kolei wywołałoby znaczne wydłużenie czasu pracy nad każdym kolejnym rocznikiem. W wyniku dokonanej weryfikacji tytułów opracowywanych czasopism zespół autorów postanowił zrezygnować od kolejnego rocznika z dzienników regionalnych, organów związków zawodowych i partii politycznych, periodyków o charakterze popularnym, w tym także wyznaniowych. Był więc wspomniany rocznik 46. ostatnim, w którym obowiązywał dotychczasowy kanon źródeł czasopiśmienniczych, ale był też pierwszym, który powstał w wyniku syntezy dyscyplin humanistycznych z informatyką. Dotychczasowe narzędzia pracy – długopis i kartki papieru zostały zastąpione przez komputery, a informatycy-programiści zbudowali system składający się z trzech głównych modułów:

- 1) modułu do gromadzenia danych źródłowych,
- 2) modułu wspomagającego redakcję roczników,
- 3) modułu udostępniania bazy danych PBL w Internecie.

Dzięki takim rewolucyjnym wręcz zmianom, gromadzony materiał dokumentacyjny jest wprowadzany do Internetowej bazy danych (a więc jest natychmiast dostępny dla odbiorców), jego redakcja dokonuje się automatycznie według zdefiniowanego wcześniej schematu, możliwa stała się publikacja PBL w formie elektronicznej – na CD, co właśnie znalazło zastosowanie w roczniku 46. PBL za rok 1989. Wraz ze zmianą nośnika bibliografii zwiększyła się liczba ścieżek dostępu do zawartych w niej informacji. Dotrzeć do nich można według różnych kluczy, np. przez działy PBL, tytuły źródeł czasopiśmienniczych, indeksy – osobowy i rzeczowy, nazwy wydawnictw; można też dokonać kompilacji dwu różnych kryteriów, można wreszcie poszukiwać w całym zasobie informacji dowolnego słowa.

Nowa technologia opracowywania PBL, która z jednej strony zmusza zespół autorski do ciągłego poszukiwania takich rozwiązań metodologicznych, które byłyby najbardziej dla niej odpowiednie, równocześnie wpływa znacząco na skrócenie czasu przygotowania każdego kolejnego rocznika. Natomiast nowe formy udostępniania bibliografii (Internet, CD-ROM) znacznie przybliżyły użytkownika do źródła informacji. Potwierdza się tym samym słuszość stwierdzenia Jana Kozłowskiego:

„Wielką szansę otwiera przed humanistyką komputer. Komputer umożliwia dostęp nie tylko do badanego tekstu, ale także do wszystkich – koniecznych do pracy – dostępnych w sieci tekstów, komentarzy, interpretacji i słowników. [...] Bazy elektroniczne poz-

walają badaczom spędzać znacznie mniej czasu na zbieraniu danych, a więcej – na ich analizie. Przed epoką komputera humaniści trzy czwarte czasu poświęcali zbieraniu danych, tylko jedną czwartą – jego interpretacji. Obecnie proporcje te zostały odwrócone”³.

„Polska Bibliografia Literacka”, mająca charakter interdyscyplinarny, co wykazałem wyżej, prezentując jej zawartość, jest dziełem, „bez którego trudno już wyobrazić sobie pracę współczesnego badacza literatury, jednocześnie zaś wartość informacyjna PBL z biegiem lat nie straci swej wartości. Jest to przy tym praca o szerokim adresie. Przeznaczona przede wszystkim dla filologów polskich jest jednocześnie cennym źródłem dla socjologów kultury, historyków szkolnictwa i czasopiśmiennictwa, teatrologów, filmoznawców, krytyków, nauczycieli. Jako bibliografia prymarna służyć też może do opracowywania innych bibliografii” – pisał przed laty prof. Jerzy Ziomek⁴.

Materiał bibliograficzny zawarty w czterdziestu siedmiu rocznikach PBL (rocznik 47. za 1990 zostanie wydany w roku 2004), wydanych w latach 1954-2004, tworzy obrazy recepcji dawnych pisarzy, dorobku współczesnych autorów, twórców teatralnych i filmowych, życia literackiego i ośrodków życia teatralnego, funkcjonowania instytucji literackich, zainteresowań krytyki poszczególnymi utworami literackimi, teatralnymi i filmowymi. Pozwala zaobserwować aktualne kierunki badań literackich, teatralnych i filmowych, realizacje dzieła literackiego, tendencje repertuarowe teatrów dramatycznych w Polsce. Dużym walorem PBL, który ma szczególne znaczenia w aspekcie zbliżającego się wejścia Polski w struktury Unii Europejskiej, jest możliwość dokonania przy jej pomocy oglądu wzajemnych związków literatury polskiej z literaturą światową, a więc i europejską. Profesor Elżbieta Sarnowska-Temeriusz napisała:

„Wchodząc do Europy, musimy zadbać o ochronę i promocję naszego dziedzictwa narodowego, co oznacza przede wszystkim starania o włączenie jego części do kanonu kultury powszechnej. To właśnie kultura powinna być wizytówką Polski w nowej Europie i rękojmią zachowania naszej tożsamości”⁵.

Myślę, że „Polska Bibliografia Literacka”, dzieło o charakterze interdyscyplinarnym, rejestrujące fakty z szerokiego wachlarza zagadnień humanistycznych, udostępniana odbiorcy za pomocą nowoczesnych nośników informacji, będzie właściwym, pomocnym narzędziem w tych działaniach.

Przypisy

- [1] O powstaniu poznańskiej Pracowni Bibliografii Bieżącej i PBL zob. m.in.: Jadwiga Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce*, Wrocław 1979 s. 123 i dalsze; Krystyna Tokarzówna, Teresa Tyszkiewicz, Ewa Ziolkowa, „Polska Bibliografia Literacka” (Prehistoria – historia – teraźniejszość), *Roczniki Biblioteczne* r. 28: 1984 z. 1/2 s. 59 i dalsze.
- [2] Stefan Vrtel-Wierczyński, Słowo wstępne, [w:] *Polska Bibliografia Literacka za rok 1948*, Wrocław 1954, s. VIII.
- [3] Jan Kozłowski, *Humanistyka na rozdrożu*, *Nauka* 2002 nr 2: *Humanistyka polska wobec integracji europejskiej*, s. 107.
- [4] Jerzy Ziomek, *Ocena „Polskiej Bibliografii Literackiej za rok 1981”*, s. 10 [recenzja wewnętrzna powstała na zamówienie IBL PAN; maszynopis w posiadaniu Pracowni Bibliografii Bieżącej IBL PAN].
- [5] Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, *Nowe wyzwania dla nauk humanistycznych*. *Nauka* 2002 nr 2: *Humanistyka polska wobec integracji europejskiej*, s. 176.